

3 EL PLA DE BIBLIOTEQUES DE LA MANCOMUNITAT

3.1 La gestació i creació de la Mancomunitat de Catalunya

La Mancomunitat de Catalunya, federació de les quatre diputacions provincials catalanes, fou la institució que projectà i impulsà un pla de biblioteques públiques innovador dins del panorama espanyol. Constituïda el 1914, al cap d'un any aprovava un Projecte per a la implantació de biblioteques i creació dels estudis professionals; al 1918 s'inauguraven les quatre primeres biblioteques a càrrec de personal específicament format. El camí de Catalunya fins aconseguir gaudir d'un organisme de gestió amb autonomia en aspectes tan essencials com l'educació i la cultura havia estat llarg. Atès que els estudis sobre aquest organisme són abundants i exhaustius, sobretot, en els aspectes electorals i ideològics, ens limitarem a resumir la seva gestació i resseguir els passos que fan referència exclusivament a la política cultural i, en concret, la bibliotecària.¹⁰⁸

La Mancomunitat de Catalunya es constituí l'any 1914, després de múltiples intents, el primer dels quals data del 23 de març de 1904, essent Antonio Maura president del Govern, quan els diputats de la Lliga Regionalista promogueren una esmena al projecte d'administració de mancomunitats municipals per ampliar aquesta possibilitat a les diputacions provincials "per a impulsar ensenyaments tècnics, agrícoles i comercials, crear biblioteques i museus, conservar monuments, repoblar boscos, fer obres públiques de tota mena i construir ports francs i altres institucions per al foment de

---

¹⁰⁸ Per a aquest resum hem seguit essencialment: Albert Balcells [et al.], *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia* (Barcelona: Proa: Institut d'Estudis Catalans, 1996); Enric Ucelay da Cal, "La Diputació i la Mancomunitat: 1914-1923", dins *Història de la Diputació de Barcelona*, ed. Borja de Riquer (Barcelona: Diputació de Barcelona, 1987), vol. II, p. 36-177 i, d'aquest mateix autor, *El imperialismo catalán: Prat de la Riba, Cambó, D'Ors y la conquista moral de España* (Barcelona: Edhasa, 2003).

l'exportació".¹⁰⁹ La dimissió de Maura, el desembre de 1904, ho encallà i hagueren de passar prop de dos anys per reprendre de nou el tema. El novembre de 1906, en el marc de la primera assemblea de diputacions provincials d'Espanya celebrada a Barcelona, Enric Prat de la Riba, diputat per primera vegada, presentà una proposició que contemplava la facultat d'unir-se les províncies veïnes per formar mancomunitats regionals amb competències per a la construcció de carreteres, comunicacions telefòniques, beneficència general, ensenyament universitari i construcció de ferrocarrils secundaris. Aquesta proposició, que fou acceptada per l'assemblea, formulava ja el concepte de mancomunitat regional que havia de rebre alhora competències, serveis i recursos de les diputacions mancomunades i del poder central de l'Estat.

Les persistents demandes de crear organismes mancomunats que rebessin competències de l'estat central s'ha d'explicar dins el context del fervor catalanista que s'havia començat a estendre a finals del segle XIX entre l'opinió pública desenganyada dels partits polítics espanyols de l'època. El catalanisme tingué el seu esclat, a tombants de segle, amb la creació de diversos partits polítics no dinàstics que defensaven la presència catalana en el govern espanyol i estaven disposats a pactar amb el govern per tal d'aconseguir que aquest permetés l'adopció de mesures autonomistes parcials per a Catalunya. El més important d'aquests partits fou la Lliga Regionalista; aquest, amb la resta de partits catalans, formà la coalició Solidaritat Catalana, que aconseguí una esclatant victòria en les eleccions generals de 1907. Prat de la Riba que havia estat cofundador de la Lliga, i que aquell mateix any era escollit president de la Diputació de Barcelona, tingué un paper decisiu en la consecució dels desitjós d'autogovern que prendrien forma amb la Mancomunitat.

En aquest context a favor de les aspiracions autonòmiques, el 7 de juny de

---

¹⁰⁹ Citat per: A. Balcells, *op. cit.*, p. 44.

1907, altre cop sota el govern de Maura, fou presentat a les Corts el –segon– projecte de llei de reforma de l'administració local que reconeixia a les diputacions provincials el mateix dret a mancomunar-se que als ajuntaments. El procés de discussió s'allargà fins el 1909 i quedà sense aprovar a causa de la dissolució anticipada de les Corts, arran, entre altres, dels fets de la Setmana Tràgica. Després del segon govern Maura, el nou president, José Canalejas, donà prioritat a les mancomunitats regionals, tot renunciant a lligar-les directament a la reforma de l'administració local. Fou així que durant aquest mandat, l'any 1911, la Diputació de Barcelona, presidida per Prat de la Riba, proposà a les altres diputacions catalanes d'elaborar les bases de la Mancomunitat de Catalunya partint d'una proposició que demanava la creació d'un organisme supraprovincial, integrat per les diputacions de les quatre províncies, que tingues al seu càrrec un seguit de serveis: carreteres i camins veïnals, ferrocarrils, ports, obres hidràuliques, repoblació forestal, conservació de monuments, organització de l'ensenyament industrial, agrícola i comercial, edificis escolars, organització de doctorats... De fet, es reprenia amb uns termes similars el mateix propòsit que havia estat formulat per primer cop el 1904.

El projecte per a la creació de la Mancomunitat fou presentat al Congrés el maig de 1912. Nombroses discussions sobre l'afany separatista de Catalunya, les dissidències internes dels partits, més l'assassinat del cap del govern el 12 de novembre de 1912 retardaren el procés, i fins el 18 de desembre de 1913, sota el mandat del nou president Eduardo Dato, no s'aprovà el Reial Decret que permetia la constitució a tot l'estat de Mancomunitats provincials amb finalitat exclusivament administrativa i para "realizar los servicios que puedan concedérsele, de entre los que por ley correpondan exclusivamente a la Diputaciones provinciales".¹¹⁰

A l'endemà mateix de publicat el Decret, es reuniren els delegats de les quatre

---

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 527-528.

diputacions per tal de redactar l'Estatut de la Mancomunitat que van subscriure el 8 de desembre.¹¹¹ Aquest Estatut s'iniciava amb una exposició de motius a la qual seguien només cinc articles. Segons l'article 1er les províncies de Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona s'unien indefinidament per constituir la Mancomunitat Catalana. L'article 2on assenyalava les competències: s'acordava assignar a la Mancomunitat tota la legislació provincial que tenien les Diputacions per aconseguir "tots els serveis que les Diputacions puguin instituir, totes les funcions que les Diputacions puguin realitzar, volem que pugui instituir-les i realitzar-les la nostra Mancomunitat". Les Diputacions es reservaven serveis però ja traspassaven els de construcció de carreteres, conservació de camins i hospitalització de dementes. L'article 3r especificava els mitjans econòmics dels quals depenia per tal que "que la Mancomunitat sigui un nom o una realitat esplendorosa"; bàsicament, els ingressos provenien dels donatius de les Diputacions, quotes dels municipis i impostos que l'Estat autoritzés. L'objecte de l'article 4rt era l'organització. La Mancomunitats'organitzà en una Assemblea de tots els diputats la qual escollia un President i un Consell Permanent format per vuit vocals, presidit per aquest mateix president. L'article 5è i darrer es destinava a preveure el cas que una província volgués separar-se. Aquest breu, però generós, estatut s'aprovà el 26 de març i, finalment, en l'assemblea del 6 d'abril de 1914 es constituïa la Mancomunitat de Catalunya.

Tot i que el decret espanyol concedia la facultat de mancomunar-se a totes les diputacions, aquest dret només va ser aprofitat per Catalunya, que havia estat impulsora i defensora del projecte. Les aspiracions autonòmiques de la Solidaritat Catalana i altres partits amb aspiracions catalanistes culminaven en la creació de la Mancomunitat: més que una entitat administrativa, la Mancomunitat era presentada, en aquest context, com el govern de tots els catalans i Prat de la Riba, el primer president, li donà el caràcter d'un govern

---

¹¹¹ El text complet de l'Estatut de la Mancomunitat es pot trobar a: A. Balcells, *op. cit.*, p. 529-533.

nacional malgrat les limitacions legals i financeres amb què naixia.

Enric Prat de la Riba (1870-1917), president de la Diputació de Barcelona des de l'any 1907, fou escollit el 1914 president de la Mancomunitat i simultaniejà els dos càrrecs fins a la seva mort. Les múltiples semblances biogràfiques de la seva figura ens el presenten com un gran polític, amb caràcter executiu, també “hàbil per controlar i manipular la gent”,¹¹² característica que li permeté dur a terme una gran campanya de promoció i captació d'intel·lectuals, i triar els millors col·laboradors per a cada funció. Malgrat les limitades competències de què disposava i la curta vida que gaudí –morí als quaranta-set anys– tots els biògrafs coincideixen en que dugué a terme una labor formidable, primer des de la Diputació i després des de la Mancomunitat. En l'aspecte cultural, entre les seves iniciatives destaquem que creà l'Institut d'Estudis Catalans (1907), adoptà oficialment les Normes ortogràfiques (1913), impulsà la formació de la Biblioteca de Catalunya (1914) i el pla de biblioteques populars (1915), i estimulà l'ensenyament especialitzat amb la fundació de diverses escoles superiors, entre les quals, l'Escola de Bibliotecàries (1915). De fet, la Mancomunitat serví per engrandir la tasca que Prat de la Riba havia iniciat des de la Diputació. No hem d'oblidar que les dues institucions durant els anys que visqueren no només compartiren president sinó també molts dels organismes.

En morir Prat de la Riba el 1917, fou designat immediatament per succeir-lo Josep Puig i Cadafalch, encara que no fou confirmat per l'assemblea de la

---

¹¹² Citat per: E. Ucelay da Cal, “La Diputació...”, p. 71. Per a la biografia i obra de Prat de la Riba remetem, entre d'altres, a: Josep M. Figueres, *Prat de la Riba* (Barcelona: Thor, 1983); Josep M. Ainaud, *Prat de la Riba* (Barcelona: Edicions 62, 1992); Enric Jardí, *El pensament de Prat de la Riba* (Barcelona: Alpha, 1983) i Enric Ucelay da Cal, *El imperialismo catalán: Prat de la Riba, Cambó, D'Ors y la conquista moral de España* (Barcelona: Edhasa, 2003).

Mancomunitat fins el 1919. Puig i Cadafalch (1867-1957), que havia estat un magnífic col·laborador de Prat de la Riba, continuà i amplià l'obra de la Mancomunitat, i pel que respecta a biblioteques, fou sota el seu mandat que s'establí i organitzà el sistema projectat el 1915.¹¹³ La seva gestió no fou tan brillant com la del seu antecessor, però sobretot, pesà en contra d'ell la relació amb Ors i la seva inhibició un cop instaurada la Dictadura. El cop d'estat de Primo de Rivera al 1923 comportà la substitució dels diputats de la Mancomunitat per diputats designats pels governadors civils i el nomenament el 30 de gener de 1924 d'un nou president, Alfons Sala i Argemí, un home de palla a gust del militar. Sota aquesta presidència es limitaren els poders de la Mancomunitat, se suprimiren escoles i serveis, hi hagueren múltiples dimissions i destitucions, de tal manera que encara que existís de nom la tasca de la Mancomunitat quedà limitada i desvirtuada. Finalment, el 25 de març de 1925, es derogà l'Estatut de la Mancomunitat i es creà una comissió interina encarregada de dur-ne a terme la liquidació abans del 30 de juny de 1925. S'acabava així un període daurat de la política catalana, ple de realitzacions en pro d'un ideal nacionalista, en el qual intel·lectuals i polítics havien treballat conjuntament i havien obtingut els millors resultats. En molts dels casos –l'Escola de Bibliotecàries i les Biblioteques Populars en són un exemple– s'havia fet una feina prou sòlida que no es perdria en els anys de Primo de Rivera i es podria recuperar quan la proclamació de la República el 1931 permetés gaudir altre cop d'un govern autònom.

Les iniciatives de la Mancomunitat d'arribar a un govern plenament autònom es veieren frenades pel fet de no obtenir cap traspàs dels serveis de l'Administració central; degut això, dirigí les seves competències cap a àrees de serveis i equipaments que no suposaven cap interferència política amb el poder establert. Així, paradoxalment, les accions que es dugueren a terme en

---

¹¹³ La figura de Puig i Cadafalch com a president de la Mancomunitat ha quedat eclipsada per la seva labor arquitectònica i de recuperació del patrimoni a la qual dedicà la major part de la seva vida. Sobre la figura política podem trobar referències als estudis sobre la Mancomunitat citats anteriorment.

els nou anys d'existència de la Mancomunitat sobrepassaren en molt, i no només en el terreny cultural, el text de l'Estatut que enuncitava només limitades competències d'obres públiques i salut. Malgrat (o gràcies a) aquestes limitacions la Mancomunitat, que gaudí d'una estabilitat política insòlita en el context social de l'època, dotà Catalunya d'unes bases sòlides per a la seva realització cultural.

Les biblioteques públiques, tant a Catalunya com a Espanya, es trobaven en una situació precària que les diferents actuacions individuals o de col·lectius no havien aconseguit millorar. Quan la Mancomunitat es proposa actuar en aquest camp, sorprèn la rapidesa en què executa els primers passos del pla: la creació de l'Escola de Bibliotecàries i l'establiment de quatre biblioteques en els tres anys inicials. Segurament, el debat produït entre els intel·lectuals catalans sobre la necessitat de biblioteques per a estudiosos i biblioteques per al poble, que precedí la creació de la Biblioteca de Catalunya (1914), sentaren unes bases segures i òptimes per desenvolupar un projecte de biblioteques populars. La societat catalana estava preparada per crear biblioteques, i estava desitjosa de fer, d'actuar, i de demostrar-se a ella mateixa la seva capacitat de govern.

3.2 Política cultural de la Mancomunitat

Paral·lelament al desplegament institucional del catalanisme polític es desenvolupà el Noucentisme, moviment cultural que tingué gran influència en l'obra cultural del primer terç de segle, ja que existí una gran col·laboració entre intel·lectuals i polítics en temps de la Mancomunitat. L'elecció de Prat de la Riba com a president de la Diputació i després com a president de la Mancomunitat va significar que, per primera vegada, els catalanistes controlaven un organisme públic, i malgrat la modèstia de les seves competències, podien exercir unes certes funcions de govern, entre les quals, la millora de la cultura i l'educació. El tarannà de Prat de la Riba i l'optimisme de la situació entusiasmà un col·lectiu d'intel·lectuals seguidors de l'ideari

noucentista que col·laboraren amb l'obra cultural de la Mancomunitat i hi deixaren la seva empremta.

Eugeni d'Ors (1881-1954), intel·lectual, filòsof i polític, considerat el teòric del noucentisme, tingué un paper rellevant en la política cultural de la Mancomunitat a través de la seva relació amb Prat de la Riba i, en conseqüència, dels seus llocs de responsabilitat en educació i cultura dins d'aquest organisme. L'obra de les BP té en ell el seu principal teòric impulsor.

Per a Ors, la denominació "noucentisme" és, a la vegada, un adjectiu cronològic per indicar el 1900, època en que neix el corrent, i és un adjectiu per significar allò nou, el contrari de vell: s'inicia un segle nou amb propostes noves que trenquen amb el que era vell.¹¹⁴ El noucentisme continuava la línia de renovació de la cultura que ja s'havia iniciat amb el modernisme –el moviment cultural precedent– però amb uns components totalment diferents. El discurs ideològic elaborat per Ors, es desplega al voltant d'uns mots clau que acaben per evocar tot un codi de valors i conceptes: *arbitrarietat* o *arbitrarisme* entès com una voluntat transformadora; el concepte de *classicisme* com una consigna estètica i de comportament moral; *mediterranisme* com una actitud de retorn als orígens i de nostàlgia per un ordre superior; *ciutat* i *civilitat* com a elements d'integració i oposats al món rural; i amb tot això el desig de "l'obra ben feta", ètica de la perfecció de l'obra.¹¹⁵ Ors defineix el seu projecte d'una política de cultura per a Catalunya en l'article "El renovamiento de la tradición intelectual catalana" de 1911, que Bilbeny considera el més ambiciós programàticament.¹¹⁶ Segons Bilbeny, Ors considera que la cultura catalana ha de recuperar-se d'un llarg parèntesi esterilitzador i ha d'actuar per contrarestar els efectes de: a) la qüestió lingüística; b) el descoratjament dels intel·lectuals; c) la falta d'una cultura

---

¹¹⁴ Per a aquest tema seguim: Josep Murgades, "El Noucentisme", dins *Història de la literatura catalana*, ed. Joaquim Molas (Barcelona: Ariel, 1987), vol. 9, p. 9-72.

¹¹⁵ L'element del "classicisme" es plasmarà en els edificis de les biblioteques populars ideades per Ors que prendran l'aspecte d'un temple grec, amb una façana de columnes i frontispici.

¹¹⁶ Norbert Bilbeny, "La cultura política del Noucentisme", *L'avenç*, 124 (març 1989), p. 8-14.

científica; d) la falta d'una cultura filosòfica moderna; i e) l'absència d'informació sobre el propi passat nacional. El projecte d'una política de cultura noucentista vindrà donat amb la contestació, una per una, de totes aquestes situacions: l'acceptació de les Normes ortogràfiques (1913), la creació de la Biblioteca de Catalunya (1914) o de l'Escola de Bibliotecàries (1915) per a la formació de personal qualificat són mostres d'aquest objectiu.

A diferència dels modernistes, els noucentistes arriben a materialitzar la conjunció de política i cultura. Una part de la burgesia, compromesa amb el catalanisme i la intel·lectualitat, accepta col·laborar en el projecte de transformació d'una Catalunya més autònoma. Aquesta idea d'autonomia competent va ser iniciada durant el Modernisme, però els postulats modernistes trencaven clarament amb les classes dirigents. Els noucentistes van entendre que sense la burgesia era impossible engegar un projecte com aquest: el tret distintiu amb el corrent precedent, el Modernisme, fou la gran capacitat organitzativa dels seus homes que en accedir a les institucions oficials volgueren i pogueren dirigir la política cultural.¹¹⁷

Un dels principals mèrits d'aquesta política cultural fou plantejar-se un programa que abracés tot el Principat, plantejament que s'adeia amb la concepció noucentista de la Catalunya-ciutat, segons la qual calia expandir els ideals de "ciutat" i "civilitat" considerats com a importants elements modernitzadors, arreu de l'àmbit on arribaven les competències de la Mancomunitat. En aquest sentit s'endegà la creació de biblioteques per a tota Catalunya perquè es veiés que la Biblioteca de Catalunya no era un privilegi pels barcelonins sinó un centre irradiador de cultura, del qual les biblioteques populars n'eren conseqüència.¹¹⁸

Els estudis que tracten la política cultural de la Mancomunitat vindiquen el

---

¹¹⁷ Joan-Lluís Marfany, "Reflexions sobre Modernisme i Noucentisme (a propòsit de *Literatura catalana contemporània* de Joan Fuster)", *Els marges*, 1 (maig 1974), p. 49-71.

¹¹⁸ Enric Jardí, "L'obra cultural de Prat de la Riba", *Serra d'or*, 8 (agost 1967), p. 21-23.

paper emblemàtic d'aquesta institució, encara que no estalvien algunes crítiques. Segons Murgades, les crítiques són dobles: per una banda, l'acció cultural relegà altres empreses –sobretot socials– que haurien d'haver estat considerades més importants; per altra, la regressió que suposà la dictadura franquista ha exagerat la importància de la tasca duta a terme en els anys precedents.¹¹⁹ En un altre sentit, Ucelay da Cal reivindica la figura política de Puig i Cadafalch, segon president de la Mancomunitat, enfront de Prat de la Riba. Ucelay da Cal remarca que les institucions creades en l'àmbit cultural en el període inicial de 1914-1916, no són especialment rellevants i que el període de Puig i Cadafalch serà el moment del veritable desplegament, de fecundació de l'obra realitzada; així mateix opina que el programa institucionalitzador de la Mancomunitat en el primer període fou més acumulació d'obres precedents que no pas de nova constitució. A més, en el projecte de la Mancomunitat no hi havia cap interès o ambició per a la formació de masses; al contrari, hi havia una convicció de la superioritat de la formació de minories.¹²⁰ La creació de biblioteques –la Biblioteca de Catalunya i les Biblioteques Populars– pot respondre a aquesta visió classista: primer es crea la Biblioteca de Catalunya que havia d'assegurar les necessitats de l'alta cultura i d'investigació de les classes intel·lectuals dirigents; després vénen les biblioteques populars que oferirien lectura i coneixements bàsics a la resta, les classes populars, allunyades, sobretot geogràficament, dels centres de decisió.

D'altra banda, cal tenir en compte que el panorama cultural a l'Estat espanyol a inicis de segle patia una gran desatenció i en aquest context, com diu Balcells, "optar per una decidida actuació en l'àmbit cultural constituí un tret clarament distintiu davant els poders públics espanyols, que reportà un substantiu rendiment polític al partit capdavanter del projecte mancomunat".¹²¹ El fet que aquest partit fos la Lliga Regionalista determinà el caràcter "de

---

¹¹⁹ Josep Murgades, "Aspectes culturals de la Mancomunitat", *L'avenç* (juny 1977), p. 48-53.

¹²⁰ Vegeu: E. Ucelay da Cal, "La Diputació...", p. 72.

¹²¹ Citat per: A. Balcells, *op. cit.*, p. 434.

classe” que ha caracteritzat la proposta cultural, però malgrat aquesta empremta classista el programa respongué a una demanda social molt àmplia.

A més dels presidents de la Mancomunitat, en el nostre cas, les figures rellevants seran Eugeni d’Ors i Jordi Rubió i Balaguer, el primer per la redacció del Projecte que permeté la creació i establiment de l’Escola de Bibliotecàries i les biblioteques populars, i el segon per dotar-les d’una organització que contribuí al seu desenvolupament i implantació.

3.3 L’organització tècnica i administrativa

L’organització de la Mancomunitat es basava en tres òrgans fonamentals: l’Assemblea General, el Consell Permanent i la Presidència. L’Assemblea General era sobirana i estava formada pels noranta-sis diputats de les quatre províncies de Catalunya a les Corts espanyoles. Al principi, l’Assemblea estava presidida pel president de la Mancomunitat, però després va passar a tenir un president propi. El Consell Permanent actuava com a poder executiu; el constituïen vuit consellers, dos de cada província, i el president de la Mancomunitat. S’intentava que hi hagués representants de totes les forces polítiques per tenir en compte els diferents punts de vista i no caure en els centralismes i favoritismes de partit.

Els vuit consellers, a partir del 1918, foren titulars oficialment d’una conselleria: cultura i instrucció, camins i ponts, obres hidràuliques i ferrocarrils, telèfons, agricultura i serveis forestals, beneficència i sanitat, política social, i finances. El conseller-ponent de cultura fou Romà Sol i Mestre, president de la Diputació de Lleida. Molts dels serveis creats per la Mancomunitat es duplicaren o sobreposaren als que ja existien de la Diputació de Barcelona, la qual cosa causa una certa confusió en els documents. No fou fins l’any 1920

que la Diputació traspassà tots els seus serveis a la Mancomunitat.¹²²

La responsabilitat de biblioteques pertocava a la Conselleria de Cultura i Instrucció de la Mancomunitat però el seu òrgan consultiu i executor era el Consell d'Investigació Pedagògica de la Diputació, que al 1916 canvià el nom pel de Consell de Pedagogia. El 1917, la Mancomunitat creà la Direcció d'Instrucció Pública, per a la qual nomenà Eugeni d'Ors, que es feu càrrec de biblioteques i instrucció; i el 1920 les biblioteques passaren a dependre d'una recent creada, dins del Consell de Pedagogia, Direcció de Biblioteques assignada a Jordi Rubió. Tot i que per al desenvolupament de les biblioteques, l'important seran les persones, creiem que aclarir la dependència orgànica facilita la comprensió del procés. Vegem-ho a continuació.

Quan es crea la Mancomunitat, existeix dins de l'organigrama de la Diputació, la Comissió d'Instrucció Pública, amb la funció de posar al dia l'ensenyament i dur a terme una renovació pedagògica; aquesta comissió passa a nomenar-se, el maig de 1914, Consell d'Investigació Pedagògica.¹²³ Entre les finalitats d'aquest organisme es recull: "Assessorar la Diputació sobre la creació de noves escoles, entre elles l'Escola de Pedagogia i la d'Ensenyances per a la Dona, preparar el seu desenvolupament i proposar la reforma de les actuals i la implantació de totes aquelles institucions complementàries d'aquelles, com les biblioteques i museus escolars, ensenyança post-escolar, patis de jocs,..."¹²⁴ Als inicis de l'any 1915 el Consell era format per: Prat de la Riba, president; Josep Puig i Cadafalch, vicepresident; Albert Bastardes, Feliu Fages i Joan Maria Roma, consellers diputats; Josep Agell i Antoni Ferran,

---

¹²² Un exemple d'aquesta confusió que els mateixos organismes propiciaven el trobem en la revista *Quaderns d'estudi*, butlletí mensual de contingut pedagògic que s'edità de 1915 a 1924, a la coberta de la qual s'hi llegeix: "Publicació mensual del Consell d'Investigació Pedagògica de la Diputació de Barcelona sota els auspicis de la Mancomunitat de Catalunya".

¹²³ Alexandre Galí, "Serveis tècnico-administratius", dins Llibre XV d'*Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya: 1900-1936* (Barcelona: Fundació Alexandre Galí, 1985), p. 20-30.

¹²⁴ *Ibidem*, p. 13.

consellers professors; Francesc d'A. Galí, Eladi Homs i Eugeni d'Ors, consellers tècnics. Eladi Homs actuà també de secretari i Eugeni d'Ors fou responsable del Departament d'Ensenyança Superior, Acadèmies i Biblioteques, un dels quatre departaments en què es dividia el Consell. Del Consell d'Investigació Pedagògica i de la mà d' Eugeni d'Ors , en sorgí el 1915 el Projecte de creació de les biblioteques populars i de creació de l'Escola de Bibliotecàries. El febrer de 1916, quan Alexandre Galí hi entrà com a secretari funcionari, s'esdevingué el canvi de nom de Consell d'Investigació Pedagògica a Consell de Pedagogia.

La història del consell presenta tres etapes: la primera, des de l'any 1914 fins al juliol de 1917, quan es crea la Direcció d'Instrucció Pública de la Mancomunitat; la segona, des d'aquesta data fins al traspàs de serveis de la diputacions a la Mancomunitat al 1920; i la tercera, que dura fins la Dictadura de Primo de Rivera. La primera etapa és un període molt fructífer en què es posen en marxa molts del projectes de la Mancomunitat, entre els quals, l'Escola de Bibliotecàries i el pla de BP. En la segona etapa, hi ha un canvi administratiu significatiu: en crear-se la Direcció d'Instrucció Pública en el si de la Mancomunitat, el Consell de Pedagogia va perdre el seu caràcter d'informador d'aquesta encara que va seguir amb la seva funció dins de la Diputació.¹²⁵ Pel que fa a les biblioteques, aquestes passaren a dependre de la recent creada Direcció.

La Direcció d'Instrucció Pública té l'origen en una proposta, feta pel conseller Alfred Pereña, de crear una nova secció tècnica que es dediqui a la gestió dels projectes de biblioteques i d'edificis escolars, que requerien atenció preferent, atès el seu desenvolupament.¹²⁶ Per a l'adjudicació d'aquesta plaça, es va obrir un concurs el 29 de març de 1917 al qual s'hi presentaren Eugeni

---

¹²⁵ Precisament, Ors va continuar formant part del Consell de Pedagogia a la Diputació de Barcelona com a representant de la Mancomunitat.

¹²⁶ En el camp de les biblioteques, l'any 1917 s'havien convocat ja tres concursos i adjudicat més de deu biblioteques, quatre de les quals s'inaugurarien l'any següent.

d'Ors i Joan Llarena, inspector d'ensenyament. La plaça fou per a Ors que rebé el nomenament el 28 de juny.¹²⁷ L'activitat de la Direcció d'Instrucció Pública en política de cultura comprenia una actuació múltiple que abastava la promoció i reforma de l'ensenyament superior i la investigació científica, “veritable fonament de qualsevol política de cultura”; els contactes i la relació amb la comunitat científica internacional, “destinats a fer sortir Espanya de l'isolament intel·lectual en què ha estat confinada”; la renovació de l'ensenyament tècnic, “indispensable per obtenir la prosperitat econòmica del país” i l'ensenyament primari “per superar la tara vergonyosa d'un dilatat analfabetisme heretat de règims anterior”; els estudis especials per a la dona com una contribució social, i la difusió i divulgació de cultura, base d'una democràcia elevada i eficaç.¹²⁸ Pel que fa a les biblioteques, no hi apareix cap menció explícita, però foren responsabilitat d'Ors fins al seu cessament el gener de 1920.

La tercera fase s'inicia el febrer de l'any 1920, quan els serveis de cultura de les diputacions són traspassats a la Mancomunitat. En aquest traspàs, i destituït Ors del seu càrrec al gener d'aquell mateix any, s'eliminà la Direcció d'Instrucció Pública i es creà la Direcció Tècnica de Biblioteques, una direcció específica i independent per a les biblioteques. Per aquest càrrec es designà en Jordi Rubió i Balaguer, director de la Biblioteca de Catalunya, que entrà a formà part del Consell de Pedagogia en qualitat de conseller-professor el 1921. El Consell de Pedagogia, renovada l'estructura i l'organització, fou responsable administrativament, només per a les qüestions econòmiques, de les biblioteques fins el període de la Dictadura. Arran de les mesures repressives dutes a terme per Primo de Rivera i la nova Mancomunitat addicta al règim, tal com la supressió de centres d'ensenyament o la destitució de

---

¹²⁷ La convocatòria d'un concurs públic per a una plaça –que podem pensar, amb fonament, que era per a Eugeni d'Ors– sembla un mer tràmit burocràtic. Les bases i documentació presentada pels candidats al concurs es poden consultar a AD, Lligall 3752, expedient 6.

¹²⁸ Extret de: “Report del Consell Permanent a l'Assemblea de la Mancomunitat sobre els serveis d'Instrucció Pública”, *Quaderns d'estudi*, 5 (1917-1918), p. 207-213. Les cometes son nostres per indicar les formulacions que responen a l'ideari Ors.

professorat, Galí presentà, en qualitat de secretari i conjuntament amb altres membres del Consell de Pedagogia, la dimissió el 15 de març de 1924; l'acceptació d'aquestes dimissions comportà la inactivitat del Consell que fou suprimit definitivament el 24 de maig de 1924. La Direcció Tècnica de Biblioteques continuà la seva activitat aixoplugada en la Biblioteca de Catalunya i, un cop liquidada la Mancomunitat al 1925, responsable només de la tutela de les BP de la província de Barcelona, passà a dependre de la Diputació de Barcelona.

3.4 El procés de gestació del pla

L'origen del pla per a la creació d'unes biblioteques populars es troba en una proposta de Francisco Montanyà i Santamaria,¹²⁹ –metge de Ponts i membre de la Reial Acadèmia de Medicina, diputat per Cervera i Solsona– presentada a l'Assemblea de la Mancomunitat el maig de 1914.¹³⁰ En relació a la creació d'un possible Institut d'Educació General que la Mancomunitat es proposava, el diputat exposa la necessitat d'aixecar el nivell intel·lectual del poble per mitjà de la creació de biblioteques populars que disposarien d'una sala de lectura i prestarien llibres “com se fa a moltes poblacions d'Alemanya i Anglaterra”. En la seva proposta aquestes biblioteques havien de tenir un fons general, de divulgació, apte per a tota mena de lectors, encara que contemplava la possible especialització en funció de la diversitat geogràfica:

[Aquestes biblioteques] disposarien d'obres de vulgarisació científica i en especial les de vulgarisació de la higiene. Ademés haurien de variar per a cada comarca, adaptant-se a les necessitats i manera de ser de cadascuna. Obres pràctiques, senzilles i bàsiques. També obres literàries i de tot el coneixement humà.

La seva proposta tenia per objectiu millorar no només la cultura del poble, sinó també la seva educació moral, aspecte inherent en les iniciatives per a

¹²⁹ En l'estudi d'A. Balcells, *op. cit.*, el cognom d'aquest diputat consta en la llista de diputats de les eleccions de l'any 1913 transcrit com Francesc Montaña, però en el membret d'una carta seva conservada a l'arxiu de l'Ajuntament de Pineda figura Francisco Montañá i firma Montanyá.

¹³⁰ AD, Lligall 3.735. El document no porta data.

l'extensió de la lectura pública:

Aqueixa millora transcendental enlairaria molt de pressa el nivell cultural del nostre poble i milloraria les condicions de moralitat o ètica individual i col·lectiva. [...] l'atracció de la biblioteca retrauria moltes vegades del joc i de la vagància a nombrosos ciutadans que avui passen en el cafè les hores mortes, essent tant vituperable costum origen freqüent d'immoralitats, de disbauxes i fins de crims sagnants.

Si bé és cert que la seva no és una idea nova perquè intel·lectuals i polítics precedents ja l'havien exposat, cal dir que fou una idea formulada oportunament. En aquell moment, la seva proposta coincidí amb els interessos d'implantació de la Mancomunitat i Prat de la Riba trobà l'ocasió per respondre a la demanda, encara latent en la societat catalana, de biblioteques per al poble.

La proposta de Montanyà fou feta per la Comissió de Govern a l'Assemblea de la Mancomunitat el 26 de maig de 1914 amb algunes modificacions "a l'objecte d'amotllar-la a les realitats i de fer-la més pràctica dins de la vida de relació dels Municipis i dels ciutadans". Les modificacions proposaven que la creació de biblioteques fos supeditada a la sol·licitud dels Ajuntaments en vista de les ofertes que fessin i que les obres fossin a càrrec d'ells; l'elecció dels fons seria responsabilitat de l'Institut d'Educació General, com a la proposta de Montanyà, però s'encomanaria als Ajuntaments "la manera pràctica de fomentar la divulgació dels llibres per a coneixement de tothom". L'Assemblea aprovà el dictamen de la Comissió tres dies després, en l'acta del 29 de maig. A continuació, el 17 de juny, el Consell Permanent sol·licità un projecte al Consell d'Investigació Pedagògica que contemplés els següents aspectes: llista de llibres, organització dels serveis, instal·lació, obligacions del municipi i variants en la tipologia de biblioteques en relació als habitants. L'artífex d'aquest projecte fou Eugeni d'Ors, nomenat vocal tècnic del Consell el gener de 1915.

L'11 de febrer de 1915 el Consell d'Investigació Pedagògica aprovà el Projecte inicial que contenia les línies bàsiques per a la instal·lació de

biblioteques populars i la formació del personal que n'havia de tenir cura i, amb data de 13 de febrer, es presentà al Consell Permanent.¹³¹ Finalment, l'11 de maig de 1915 es presentà a l'Assemblea de la Mancomunitat el document del Projecte tal com el coneixem al qual se suggeriren algunes esmenes: que primer es construïssin les escoles, el pla de carreteres i les obres hidràuliques; que el personal fos indistintament masculí o femení, i que l'Assemblea estigués facultada per aprovar els reglaments de les biblioteques i de l'Escola de Bibliotecàries.¹³² Sense cap d'aquestes esmenes, el Projecte s'aprovà en l'Assemblea de 26 de maig.

Posteriorment, el 7 de juliol del mateix any, el Consell Permanent de la Mancomunitat demanà al Consell d'Investigació Pedagògica l'estudi i formació dels projectes d'edificis per a biblioteques i el desenvolupament del projecte de l'Escola; així mateix, amb data de 10 de juliol, envià un ofici a la Diputació demanant l'autorització per tal que les BP que creés la Mancomunitat poguessin ser sucursals de la Biblioteca de Catalunya.

L'informe de resposta elaborat per Jordi Rubió i Josep Massó i Torrents, director i inspector respectivament de la Biblioteca de Catalunya, porta data de 19 de setembre de 1915.¹³³ En aquest document la necessària dependència de les BP de la Biblioteca de Catalunya s'argumenta en base a dos aspectes: per una banda, per establir el préstec interbibliotecari que permetrà oferir als lectors altres llibres que complementin la col·lecció de les populars, i per altra, per establir una mateixa organització que no perjudiqui la "flexibilitat de moviments que tota Biblioteca popular requereix per a poder-se adaptar ben

¹³¹ Amb data de 13 febrer 1915 es conserva a l'AD, Lligall 3.735, exp. 3, còpia del text del Projecte, mecanografiada i corregida de faltes d'ortografia i tipogràfiques i amb algun terme modificat: "l'espessor d'assistència" per "l'abundor"; "un parell d'anys" a "tres" per als estudis.

¹³² Les esmenes es recullen als documents 6-10 d'aquest mateix expedient.

¹³³ AD, Lligall 3.735, doc.17. Es troba publicat a: *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, 2 (setembre-desembre 1915), p. 188-190 i al recull de textos de Jordi Rubió i Balaguer, *Sobre biblioteques...*, p. 165-169.

íntimament a les condicions del mitjà on sigui instal·lada”. Ultra repassar les funcions de la Biblioteca de Catalunya, l’informe recorda que les biblioteques populars tenen per model les *free town libraries* dels Estats Units, “una Biblioteca feta més per als lectors que no pas per als llibres” i s’organitzen a través de les *branch libraries*, és a dir, sucursals d’una biblioteca central; així cadascuna pot fer el préstec independentment de la central però hi estan lligades administrativament. L’informe recorda que perquè aquesta organització qualli és necessari disposar d’un sistema homogeni de catalogació i ordenació dels llibres i disposar d’un catàleg únic a base de fitxes cedulari. Els arguments de centralització que exposa l’informe són avalats per les experiències nord-americanes i alemanyes que Rubió coneixia no només per haver estat treballant i estudiant a Alemanya, sinó també en funció del seu càrrec de Director de la Biblioteca de Catalunya. França també se cita ja que les seves biblioteques municipals, creades en un inici com entitats independents, començaven a experimentar canvis cap a una estructura unificada i jeràrquica. L’informe no feia més que sancionar el que ja estava aprovat en el Projecte i recordava la influència dels models anglesos i nord-americans en la instal·lació de biblioteques que s’iniciava.

Mentre, al juliol de 1915, ja s’havia convocat el primer concurs per a la concessió de biblioteques als municipis. Aquesta decisió, juntament, amb l’inici de l’Escola de Bibliotecàries que començaria el curs al novembre del mateix any, serien les primeres passes per acomplir el pla de biblioteques de la Mancomunitat, basat en el Projecte que comentarem tot seguit.

3.5 El Projecte

El “Projecte d’acord presentat a l’Assemblea de la Mancomunitat en la tercera reunió, celebrada el 26 de maig de 1915, sobre la instal·lació a Catalunya d’un sistema de Biblioteques Populars”,¹³⁴ elaborat per Eugeni d’Ors com a

---

¹³⁴ Per a les cites, seguim el text publicat a *Anuari de les biblioteques populars* (1922), p. 75-89.

membre del Consell d'Investigació Pedagògica, és un document dens, més aviat curt, en el qual s'articula el que serà el sistema bibliotecari de Catalunya, des del servei als públics populars o més especialitzats per mitjà de la Biblioteca de Catalunya, fins a la formació de les professionals que se n'hauran de fer càrrec.

El Projecte consta de dotze apartats sense numerar; els nou primers tracten de l'organització del sistema i només els tres darrers fan referència a la formació del personal. Es tanca amb unes conclusions i uns acords. El comentari ordenat dels epígrafs del Projecte ens mostrarà com es contemplan tots aquells aspectes que des del punt de vista de la biblioteconomia resulten indispensables per a qualsevol planificació bibliotecària –fons, local, personal i serveis– i la rellevància de les seves propostes.

[Preàmbul]

El text anuncia la necessitat d'estudiar des del Consell de Pedagogia dos temes: la instal·lació de biblioteques i la formació d'un catàleg estàndard de llibres; ara bé en el Projecte només es consignen les conclusions del primer assumpte. Sobre el segon tema, no sembla que mai existís cap altra ponència.

[1] Oportunitat del moment per a la creació de biblioteques populars

Aquest i el següent apartat són pròpiament la justificació del Projecte. El text recorda el debat suscitat per la recent creació de la Biblioteca de Catalunya en detriment de biblioteques de divulgació, i davant l'èxit d'aquesta, considera que aquesta creació era un "indispensable antecedent a l'acció organitzadora de les Biblioteques Populars".

Amb aquesta afirmació Ors disculpa i defensa la prioritat donada a la Biblioteca de Catalunya, de la qual ell n'havia estat el principal defensor. L'existència d'una biblioteca central que actués de cap de la xarxa de les

biblioteques populars no s'havia plantejat en cap moment del debat, però els models estrangers es basen en aquest sistema i Ors ho aprofita per justificar les decisions preses. Aquest model és també el que proposen, com hem vist, Rubió i Massó en el seu informe respecte de la manera de funcionar de les biblioteques populars. Cal avançar, però, que la relació entre la Biblioteca de Catalunya i les populars, enteses com branques o sucursals de la primera, no es durà a terme fins l'establiment de la Direcció Tècnica l'any 1920 amb Rubió al capdavant. La relació amb la Biblioteca de Catalunya en l'etapa Ors es limitarà al préstec però pel que fa a l'organització serà del tot independent.

[2] Missió de les biblioteques populars a Catalunya

Segons podem llegir, les biblioteques tenen una missió social i educativa que es manifesta en l'objectiu primordial de difondre la cultura i donar mitjans de coneixement a aquells que no en poden disposar per llunyania de la ciutat. Amb l'ideal de difondre la cultura i respondre així a un sentiment de justícia social, les biblioteques populars es dirigiran a dos públics: al públic mitjà li oferiran obres pràctiques, de divulgació i obres literàries, i al públic més preparat li proporcionaran instruments de treball indispensables per a la seva vocació o professió. Aquest fons, però, serien de difícil adquisició per part d'una biblioteca popular a causa de l'especialització i pel preu; per tant, per poder garantir aquesta segona funció s'estableix que les biblioteques populars seran sucursals de la Biblioteca de Catalunya i com a tal podran gaudir del préstec d'obres per a aquest públic més preparat. De fet, l'evolució de les *free public libraries* havia demostrat que no era tan sols el públic treballador el que feia ús de la biblioteca popular, sinó també professionals i altres capes de la població. A més, l'esperit noucentista d'Ors pugna per elevar el nivell cultural del poble, i per aconseguir això no només ha de proporcionar lleure instructiu als que saben llegir sinó a altre públic professional, cultivat i amb afeccions intel·lectuals. El préstec que s'oferia de la Biblioteca de Catalunya era només per consultar o llegir les obres dins del local de la mateixa biblioteca; el préstec a domicili es contempla com una possibilitat "allà on es consideri

possible i útil” però fins a l’any 1920 no s’oferirà.

[3] Caràcter d’aquestes biblioteques populars i [4] Biblioteques a crear primer

En aquests dos apartats s’exposa l’organització d’aquestes biblioteques en una xarxa única, és a dir, les biblioteques han de respondre a un únic tipus establert dins un sistema general, i es classifiquen en tres categories o graus segons importància i densitat de la població. Per garantir la unitat de les biblioteques, la Mancomunitat es reservarà, en cas que no siguin fundades i sostingudes per ella, la direcció “donat l’interès que té per la coordinació i regularitat del pla”. La classificació en tres categories, els criteris de la qual no s’especifiquen en el Projecte, comportarà diferent assignació de diners per a la constitució dels fons inicial: 5.000 ptes. per a les de primer grau, 3.000 ptes. per a les de segon i 1.000 ptes. per a les de tercer. Conscients que per donar un bon servei, els fons de les biblioteques han de créixer i posar-se al dia, no s’oblidaran de consignar subvencions de 2.000,1.000 i 500 pessetes, respectivament per a cada grau, per a l’adquisició i actualització dels fons. Hem de fer notar que tant el fet de considerar-les totes dins un sol sistema, com el de classificar-les en graus en funció de la població, són característiques vigents en la base de qualsevol planificació moderna que conceben els seus centres integrats en xarxes i dividits en diferents tipologies d’acord amb el nombre d’habitants i importància de la població.

La qüestió de la distribució territorial no queda recollida en el text, però les primeres quatre biblioteques van implantar-se de manera equilibrada, una a cada província. Cal advertir, però, que aquest fet sembla més fruit de la casualitat que d’una planificació, ja que, com veurem més endavant en parlar de les concessions, en el primer concurs s’adjudiquen biblioteques a les províncies de Barcelona, Tarragona i Girona; serà a l’any següent, en el segon concurs, quan s’adjudicarà la biblioteca a la població de les Borges Blanques en substitució d’una del primer concurs que encara no disposava de terreny. Tanmateix, malgrat parlar d’un sistema únic i general per a totes les

biblioteques, el Projecte no tracta gens, ni en aquest ni en altres apartats següents, de l'organització tècnica que fins al 1920 no es recollirà en un reglament i unes instruccions. Aquesta desitjada homogeneïtat del sistema es trencarà, l'any 1923, quan s'inaugurarà a Santa Coloma de Farners la primera biblioteca sostinguda per la Caixa de Pensions, sense cap intervenció per part de la Mancomunitat.¹³⁵

Encara que sembla dit molt de passada, en aquest apartat també s'inclou que les biblioteques tindran, a més de la Direcció, un Patronat format per representants de les autoritats o forces vives de la població que actuaran de benefactors de la biblioteca, a la manera dels patrons de les biblioteques nord-americanes o de les juntes protectores de les biblioteques del segle XIX. En el Projecte no s'esmenta la constitució ni les funcions dels patronats, que seran reglamentats posteriorment pel mateix Ors, un cop inaugurades les biblioteques.¹³⁶

Els tres apartats següents es dediquen a l'estructura, emplaçament i característiques de l'edifici. Aquest és un tema tractat amb gran atenció que demostra l'interès d'Ors perquè les BP tinguessin des d'un principi una imatge pròpia i digna.

[5] Complexitat de la biblioteca [6] D'altres instal·lacions que podrien anar annexes a la de la biblioteca

El redactat d'aquest apartat és clar i detallat: s'enumeren un a un els diferents espais que ha de tenir la biblioteca. Segons es desprèn de la relació, les biblioteques havien de disposar d'espais per diferents públics (nens i adults) i

---

¹³⁵ Anys després, dues altres entitats financeres van crear biblioteques pròpies: la Caixa d'Estalvis de Sabadell, el 1928, i la Caixa Laietana de Mataró, el 1929. La gènesi de la biblioteca popular de la Caixa Laietana es troba en la creació, l'any 1866, d'un gabinet de lectura, i més tard d'una biblioteca circulant, a l'Ateneu Mataronès (1863-1886), impulsat per Josep Garcia Oliver, fundador d'aquesta entitat d'estalvi i coneixedor d'aquestes pràctiques a Anglaterra, gràcies als seus sovintejats viatges. Vegeu: Carme Espriu, *Caixa Laietana: memòria de la biblioteca* (Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, 2003).

¹³⁶ AD, Lligall 3.735. El reglament dels Patronats porta data de 3 d'octubre de 1918.

diferents usos (sala de revistes, sala de lectura, dipòsit de llibres, oficines per a direcció i préstec). En la distribució de sales, s'explicita que no es considera indispensable, ni potser útil, segregat el públic femení. Si tenim en compte que la direcció de la biblioteca s'atribuïa a una dona i que l'esperit d'una biblioteca popular era facilitar l'accés a la cultura a tothom, és a dir, nens i dones que fins aleshores n'havien estat majoritàriament exclosos, s'entén l'observació. També cal fer notar que els dipòsits de llibres "podran trobar-se en les parets de les mateixes sales de lectura", és a dir, els llibres seran de lliure accés. Tota aquesta relació és una demostració del seguiment fidel del model anglosaxó: l'accés lliure, l'espai adequat per als nens, la sala per la lectura de revistes, la instal·lació d'un lloc per efectuar el préstec... El fet que el préstec no s'implantés en inaugurar o que els nens no poguessin ser-ne usuaris fins que ja feia anys que l'usaven els adults no treu mèrit al conjunt de la proposta.

L'edifici de la biblioteca havia de disposar d'un "setge de vigilància", suposem que simplement un indret dins de la sala, que permetés dominar l'espai del públic, i d'una habitació per a la directora, és a dir, un habitatge ja que aquesta habitació podria trobar-se dins o fora de la biblioteca. En aquest sentit, la previsió era un tant optimista vista la superfície que després tingueren aquestes biblioteques: l'habitatge és inexistent, les revistes es troben a la sala de lectura i els nens conviuen amb els adults. Val a dir, que en la redacció del text, les propostes de distribució d'espai s'exposen amb matisos com "per poc que sigui possible" o "allà on es pugui".

Recordant que a l'estranger moltes biblioteques populars van lligades a altres institucions de caràcter utilitari o educatiu, Ors proposa, per útil i indispensable, la sala de conferències destinada a actes culturals i que, sota la dependència directa del patronat, podria mantenir-se políticament neutral. En fer aquesta proposta, Ors no es pot estar de manifestar la seva l'obsessió per fer de la biblioteca un lloc net i còmode, de "civil reunió", alternatiu al casino i que actuï com a antídote dels mals hàbits: "La nostra oculta ambició

fóra, amb una institució així, de produir un canvi, respecte la vida moral dels nostres pobles en el sentit d'arribar al subvertiment d'allò que la realitat d'ells ens dona avui, en condicions no sempre lloables".¹³⁷ Els beneficis morals de la biblioteca són un argument per a la instal·lació d'una sala per conferències i cursos. En canvi, no admet la possibilitat de lligar la biblioteca a un centre escolar per no barrejar funcions i públics: seria sorollosa i la bibliotecària ha de complir "amb uns fins morals i de difusió de cultura" que són diferents –a parer de l'Ors– dels de l'ensenyament públic. Aquesta posició tan contrària a relacionar biblioteca i escola, probablement, sigui conseqüència dels nefastos resultats obtinguts per les anteriors experiències espanyoles on la pràctica habitual havia estat instal·lar les biblioteques en els centres escolars i a càrrec del mestre.

[7] Instal·lació de les biblioteques populars

Aquest apartat està dedicat a presentar les condicions que ha de complir l'edifici i on s'ha d'ubicar. Aquesta qüestió per a Ors és molt important perquè "la instauració del sistema de Biblioteques Populars ha de representar el començ d'una vida nova en els pobles de Catalunya". I això només s'aconseguirà "amb una puresa i amb un allunyament respecte als contactes de la vida vella".¹³⁸ Per tant, s'ha de fer tot nou i atractiu. En aquest sentit, l'edifici es converteix en la pedra de toc per al bon resultat d'aquest Projecte: les biblioteques s'han d'instal·lar en edificis propis, construïts de nou amb aquesta finalitat i han d'oferir una imatge allunyada d'oficines polsoses i decrepites. Aquesta dèria per edificis "propis, independents, nets, blancs, clars, decorats amb higiènica i econòmica coqueteria, i presentant per dins i per fora un aspecte estètic, gai, plaent a l'ull",¹³⁹ propiciarà uns espais polits, confortables i agradables per atreure el públic. L'aprofitament d'edificis històrics no es veu com una bona solució, excepte en casos excepcionals de biblioteques de primer grau, segurament perquè la biblioteca perdria identitat i

---

¹³⁷ Projecte..., p. 79.

¹³⁸ Projecte..., p. 80.

¹³⁹ Projecte..., p. 80.

condicions de les recomanades en el Projecte.

Les biblioteques s'han de construir expressament i "per poc que sigui possible, serà bo que es presentin isolades, voltades només d'aire i vegetació". Al contrari dels models anglesos i nord-americans que situen les biblioteques en llocs centrals, les biblioteques edificades en l'època d'Ors es construiran fora vila, en passejos i camins que portaven sovint a ermites i santuaris.¹⁴⁰ La biblioteca per a Ors, seguint un tòpic d'origen positivista i prou estès en el pensament del segle XIX, pren el caràcter d'un temple de saviesa, un temple de cultura, al qual cal peregrinar en busca del saber. Aquesta ubicació serà comentada per les bibliotecàries en considerar que provoca molèsties per al públic i per a elles.

Els edificis de les biblioteques, amb un marcat aire clàssic primer, i després responent als models noucentistes que recorden les construccions de les biblioteques Carnegie, són una de les aportacions més significatives del Projecte atès que anteriorment mai s'havia concedit importància a la imatge física de la biblioteca. D'altra banda, hi trobem contemplats criteris que en l'actualitat usem per ubicar i valorar els edificis de biblioteques, des la visibilitat, l'impacte visual de l'edifici o la preferència de locals de nova planta sobre locals que cal adaptar i que només val la pena si tenen un gran valor històric.

[8] Constitució de la biblioteca. Selecció dels llibres. [9] Adquisicions de la biblioteca

Aquests dos apartats es dediquen a exposar els criteris que han de guiar la selecció i adquisició dels fons d'acord amb la funció de la biblioteca i el públic que en serà usuari. Per a aquesta tria, el Projecte proposa dos criteris, bàsics i suficients, per garantir un bon resultat: la llengua i la qualitat del contingut. Ara

---

¹⁴⁰ La biblioteca de Valls es contrueix al costat del santuari de la Mare de Déu del Lledó; la d'Olot en els terrenys de la "ciutat-jardi"; Sallent en el "camp de Palau", fora vila; i Canet en el passeig que porta al santuari de la Misericòrdia.

bé, pel que fa a la llengua, simplement s'indica que els llibres triats han de ser generalment en català o castellà i, supletòriament, en francès, sense decidir quina serà preferent en la tria. Cal dir, també, que la producció editorial en català de manuals i obres divulgatives era escassa, per la qual cosa s'havien d'adquirir forçosament els exemplars castellans. Pel que fa a la qualitat del contingut, Ors considera la biblioteca, el catàleg, "un instrument pedagògic" per educar els lectors: per aquesta raó els llibres mai no han de contenir errors i han de ser els millors en la matèria. I el director respon de la tria. En aquests dos criteris s'ha de basar la constitució d'un "Standard Catalogue, amb llista de títols, autors, editors i preu dels llibres més cabdals, més nous, més útils de cada matèria". Aquest catàleg però és possible que mai fos elaborat o que tingués un caràcter exclusivament intern. Encara en l'anuari de 1922, en un informe sobre el funcionament de la Central de Biblioteques Populars, es diu que "la Central prepara el catàleg sistemàtic d'una Biblioteca Popular ideal, el qual servirà d'orientació per constituir els fons d'aquelles".¹⁴¹ D'altra banda, la constitució del fons inicial d'alguna de les primeres biblioteques, com veurem més endavant, resulta un tant contradictòria amb aquests principis exposats.

En una biblioteca, tanta importància pren la selecció com el sistema d'adquisicions, manteniment i actualització de la col·lecció. Per això resulta tan significativa la primera de les recomanacions per a l'adquisició: la biblioteca només ha d'acceptar donatius en metàl·lic. Per a Ors aquest principi és capital per garantir el caràcter "pedagògic" del fons de la biblioteca, la garantia d'un fons triat i seleccionat per un responsable que coneix l'oferta. La incorporació indiscriminada de donacions de llibres, cosa que pot semblar paradoxal que les biblioteques populars no desitgin, desvirtuaria la biblioteca i la convertiria "en una establa d'Augies que solament un nou Herakles podria netejar i ordenar".¹⁴² Ors, en fer aquesta comparació, recorda les biblioteques rudimentàries de casinos, polsoses, mortes, plenes de llibres desestimats, que

---

¹⁴¹ *Anuari...* (1922), p. 124.

¹⁴² *Projecte...*, p. 93.

no tenen cap mena d'atractiu pel lector perquè s'han format a base de donatius. L'aplicació d'aquesta recomanació més tard fou suavitzada ja que els donatius podien constituir una font notable d'increment però sempre van quedar condicionats a l'aprovació de la direcció central.

El responsable del fons és qui dirigeix ("la persona directora") la Biblioteca que haurà d'estar al dia de les novetats de literatura i haurà de consultar persones competents per adquirir amb qualitat i no especialitzar la biblioteca en funció del la seva tria. Ella, i només ella, n'és responsable i els patronats queden exclosos, recomanació encertada si tenim en compte que aquests els formaven persones que podien exercir censura sobre les col·leccions. En canvi, considera bo els lectors puguin intervenir en les adquisicions a través de les desiderates.

El fons en llengua estrangera s'amplia en aquest apartat a obres escrites en altres llengües entre les quals se suggereix la germànica per aquelles comarques –desconeixem quines– en què aquesta sigui una llengua relativament difosa. Destaquem la recomanació que malgrat que les biblioteques es constitueixen totes amb els mateixos fons, caldrà que amb les noves adquisicions s'adaptin a les característiques de la localitat.

La idea de xarxa es posa de manifest de nou en aquesta qüestió: les adquisicions seran centralitzades, amb la qual cosa es poden estalviar diners, i abans de realitzar adquisicions en una biblioteca caldrà comunicar-ho per impedir els duplicats d'obres poc consultades ja que es preveu establir préstec interbibliotecari entre elles.

[9] Del servei de la biblioteca

En aquest darrer apartat del Projecte dedicat a les biblioteques, ja que els tres restants es dediquen al personal i l'Escola, s'hi recullen indicacions sobre l'organització dels fons i el sistema de funcionament, algunes de caràcter molt

general.

Pel que fa a l'organització tècnica, es reforça la idea de xarxa amb la condició de seguir un sistema de catalogació comú i que aquest sigui el mateix que la Biblioteca de Catalunya. Respecte al personal, la Directora s'ocuparà del préstec de llibres, de les noves adquisicions i del catàleg; un empleat s'ocuparà dels llibres i de la vigilància.¹⁴³ En canvi, la figura de l'auxiliar de la biblioteca, categoria de personal amb funcions properes a la direcció i que en les biblioteques de tercer grau serà l'única responsable de la biblioteca, rep molt poca atenció.

El servei de préstec, potser per la seva novetat, es presenta amb més detall que les qüestions tècniques: termini d'una setmana prorrogable, restricció de les obres de referència, condició d'un dipòsit que no especifica. La dèria per la higiene, segurament molt necessària, es posa de manifest en el detall precís de recordar la instal·lació d'un estufa de desinfecció a la qual s'hauran de sotmetre els volums deixats en préstec. Segons el Projecte, posteriorment, tots aquests principis tindran una "reglamentació minuciosa" però, de fet, els reglaments i instruccions no s'elaboraran fins a l'època de Jordi Rubió.

En aquest apartat es fa esment també de l'horari ampli que ha d'oferir la biblioteca, condició intrínseca d'un servei a l'abast de tothom. El Projecte preveia que la biblioteca hauria d'estar oberta tots els dies feiners d'ençà de la posta de sol fins a les deu del vespre i també unes hores del matí i de la tarda dels dies festius. Com veiem, un horari molt bo pels usuaris, sobretot els treballadors que plegaven tard de les fàbriques o del camp, però absolutament esclau per a les bibliotecàries. Sortosament per a elles, els horaris a la pràctica es van reduir i modificar, tot i que treballaven fins hores tardanes els

---

¹⁴³ A tall de curiositat, farem notar que en aquest apartat és la primera vegada que Ors usa el terme en femení, *directora*. Les vegades anteriors sempre s'hi refereix en masculí o –cosa que ara crida l'atenció– d'una manera políticament correcta: "personal del servei bibliotecari" o "persona directora de la biblioteca".

dies feiners i també els matins dels dies festius.

Les tres darreres seccions del Projecte fan referència al personal i a la seva formació. El fet que en l'encàrrec fet per la Mancomunitat on es demanava un estudi sobre la instal·lació, tipus, organització i funcionament de les biblioteques, res es digués del personal indica l'interès d'Ors per aquesta qüestió. Es evident que en proposar una formació específica per al personal, Ors s'assegura el compliment de la "missió" cultural que creu que havien d'acomplir d'aquestes biblioteques i per tant preveu deixar-ne la responsabilitat en unes mans professionals fetes a mida. Aquesta és la part més creadora i innovadora del Projecte ja que la formació de professionals no existia a Europa i pel que fa als Estats Units, capdavanters en l'establiment de biblioteques públiques, bona part de la formació es feia en el lloc de treball.¹⁴⁴

[10] Personal de les biblioteques populars

En aquest primer apartat dels dedicats al personal, destaca la condició d'escollir només personal femení, cosa que s'explica per dues raons. Una, de caràcter sexista: la dona era de natural la indicada per dur a terme la missió social i educativa que s'assignava a la biblioteca i per aconseguir el "caràcter atractívol, amable, de netedat i coqueteria" que es volia donar a les biblioteques; l'altra, de caràcter laboral: els sous podien ser més baixos si el personal era femení. Tal com diu el text, "així com sol·licitant personal masculí el que acudiria fóra segurament de segon ordre, sol·licitant-lo femení aquest podria ésser de primer ordre i ben triat".¹⁴⁵ Val a dir que la carrera de bibliotecària s'oferia com una ocupació laboral equiparable a la de mestra, amb un sou mínim de 1.000 ptes. anuals, i la seva creació representà un gran pas endavant en la incorporació laboral femenina. El moment històric propiciava a donar respostes docents i laborals a un cert tipus de dona

¹⁴⁴ Tots els aspectes relatius a l'Escola de Bibliotecàries i a la formació del personal han estat estudiats a fons a: Assumpció Estivill, *L'Escola de Bibliotecàries: 1915-1939* (Barcelona: Diputació de Barcelona, 1992).

¹⁴⁵ Tot i l'argumentació hi hagueren veus divergents a l'exclusivitat femenina, com recull A. Estivill, *op. cit.*, p. 66.

catalana, filles i germanes d'una sèrie d'intel·lectuals que, a imitació d'ells intentaven assimilar les noves tendències europees i volien portar a Catalunya aires nous. Així mateix, la creació de centres d'educació superior fou una de les iniciatives de la Mancomunitat que va mostrar gran interès per tot el que feia referència a l'ensenyament i especialment a l'ensenyament tècnic i especialitzat, creant en pocs anys diversos centres docents nous: Escola Superior de Bells Oficis (1914), Escola Alts Estudis Comercials (1918), Escola d'Infermeres (1917). Proposar la creació d'una escola obeïa més a la línia d'actuació empresa per la Mancomunitat que no pas a la influència de models estrangers.

Quan Ors fa aquesta Projecte suposa que les biblioteques entraran en funcionament abans dels tres anys i proposa personal interí perquè el de l'Escola encara no haurà tingut temps d'adquirir el títol, però a partir de 1918, regularitzada la situació –es a dir, amb personal titulat– aquest ha de ser el qui se'n faci càrrec. La inauguració de les primeres biblioteques va coincidir amb el final dels estudis de la primera promoció, amb la qual cosa les biblioteques van comptar, des de bon començament, amb personal preparat.

[11] De l'Escola Especial de Bibliotecàries i [12] Extensió de funcions del personal de les biblioteques

En aquest apartat Ors dissenya el pla d'estudis de l'Escola, basat no només en una preparació tècnica sinó també humanística i cultural: la bibliotecària havia de ser el llevat de cultura i vida superior en els petits pobles i havia de representar “una jerarquia intel·lectual i moral”. La seva preparació comprenia: humanitats, teoria i pràctica de biblioteques, coneixements de Catalunya i instrucció cívica i elements de dret. Ors, convençut de la necessitat de reformar el país, vol formar en aquesta escola un personal preparat per fer-ho: una dona que té una educació tècnica, selecta, patriòtica i que es disposa a dur a terme una missió social amb instruments de cultura fins aleshores reservats als escollits. El personal, tant la seva formació com el perfil i la

missió que se li assigna, és el factor diferencial més important entre la biblioteca pública anglosaxona que serveix de model i les nostres biblioteques populars.

[13] Conclusió i [14] Acords

En aquests dos darrers epígrafs, es dona per certa la fecunditat de la institució i es resumeixen en nou punts les resolucions més cabdals del Projecte:

1. Instauració segons una pla orgànic d'aquestes biblioteques que seran sucursals de la Biblioteca de Catalunya.
2. Establiment de categories segons les localitats.
3. Construcció d'edificis expressament destinats a aquest servei.
4. Creació d'una sala destinada a actes culturals.
5. Valor de les adquisicions de llibres.
6. Dotació de personal femení preparat expressament.
7. Establiment de les categories de personal.
8. Creació d'un escalafó del cos de bibliotecàries.
9. Reconeixement oficial de la Mancomunitat només a les biblioteques que compleixin amb les normes establertes i siguin ateses pel personal de carrera.

El Projecte, en la seva redacció, pretén, no només exposar un pla, sinó fer pedagogia de la biblioteca popular i demostrar quins són els beneficis culturals –i morals– que comportarà la seva instal·lació. Eugeni d'Ors planteja una política i una planificació de la lectura pública del país coneixent en profunditat l'inici i l'evolució de la biblioteca pública anglosaxona, però adaptant aquest model a les característiques pròpies del país i, com es lògic, des d'una perspectiva plenament noucentista. La Biblioteca de Catalunya actuarà de biblioteca central i serà alhora el motor de la lectura pública del país: la "Catalunya-ciutat" dels noucentistes queda perfectament plasmada en aquesta biblioteca que des de Barcelona estén els seus braços de cultura i erudició vers les noves biblioteques centres de "l'esperit civil de la Mancomunitat"

escampades als indrets més apartats. Ell mateix, que havia estat capdavanter en la proposta de creació de la biblioteca erudita, mostra que la seva actitud era tan sols una qüestió de prioritats i que també l'interessa, i molt, la introducció de biblioteques populars modernes, útils, veritables eines de la transformació de la societat catalana. Per això no deixa res a l'atzar: explica amb tot detall com han de ser els edificis, com cal triar el fons, i per fer més clar el seu missatge, explica també com "no han de ser". Amb un brillant discurs retòric, propi de la seva prosa però inusual en un projecte, contraposa l'estat de les tristíssimes biblioteques del país fent notar, amb delectació, el contrast evident entre el que ell proposa i la realitat del moment. I per garantir l'èxit del Projecte n'han de ser responsables unes mans professionals fetes a mida. Si els locals han de ser fets a posta i els fons cal triar-los amb cura, és ben evident que les persones que se n'han d'ocupar hauran de formar-se de nou. Els capítols dedicats a personal són la part més creadora i més innovadora del Projecte, tot ell peça mestra de la biblioteconomia del moment.¹⁴⁶

Com hem vist, el Projecte presentava un model d'organització que va mostrar la seva validesa al llarg dels anys fins al punt que algunes de les seves aportacions es poden subscriure encara en l'actualitat: la necessitat d'un edifici emblemàtic, confortable i atractiu, que sigui centre d'atracció social; els espais diferenciats segons usuaris o usos per permetre més comoditat; l'habilitació d'una sala de conferències per atreure públic; els criteris de selecció de llibres en funció de l'adequació al públic i el rigor en els continguts; la negativa a acceptar donatius de llibres indiscriminadament; les adquisicions centralitzades a fi d'obtenir major economia; l'obertura fins a hores tardanes, i en dies festius per facilitar l'ús als lectors, etc. El Projecte és d'una gran precisió tècnica però no fa altra cosa que recollir i estructurar un model de biblioteca que ja existia i que la societat catalana –polítics inclosos– havia

---

¹⁴⁶ Agraïm per a aquest apartat la consulta del treball inèdit de Carme Mayol, "Perfil de la formació de la bibliotecària segons el Projecte d'acord d'Eugeni d'Ors", setembre 1988, Universitat de Barcelona, que ens ha facilitat l'autora.

debatut i reclamat. Evidentment, tot aquest projecte no s'improvisava sinó que provenia del coneixement de models estrangers, però en relació als serveis bibliotecaris de la resta de l'estat representava l'aplicació d'un servei del tot innovador.

